

INVESTITSIYA DASTURLARINING SAMARALI IJROSI UCHUN INDIKATORLAR TIZIMINI SHAKLLANTIRISH

Hamidov Behzod Nemat o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti.

ORCID: 0009-0003-3941-506X

bekhzodkhamidov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15864255>

Annotatsiya. Mazkur maqolada investitsiya dasturlarining samarali ijrosini ta'minlashda indikatorlar tizimini shakllantirish zarurati va ahamiyati tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan davlat va xususiy investitsiya loyihalarining monitoringi samaradorligini oshirish uchun yagona va tizimli indikatorlar bazasini yaratish dolzarb muammo sifatida ko'rib chiqilgan. Muallif tomonidan investitsiya dasturlarini baholashda moliyaviy, iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik va ekologik indikatorlarning turlari aniqlanib, ularning har birining amaliy ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, indikatorlar tizimini joriy etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan, xususan, axborot texnologiyalarini keng qo'llash, xalqaro standartlarga moslashtirish va mustaqil audit mexanizmlarini yo'lga qo'yish zarurligi asoslab berilgan. Maqola natijalari investitsiya siyosatini boshqarish va baholashda yangi yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: investitsiya dasturlari, indikatorlar tizimi, monitoring va baholash, investitsiya loyihalari, moliyaviy ko'rsatkichlar, iqtisodiy samaradorlik, raqamli monitoring, investitsiya siyosati, innovatsion yondashuv, xalqaro standartlar, mustaqil audit, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, strategik loyihalar nazorati, tizimli tahlil, barqaror rivojlanish.

Abstract. This article analyzes the need and importance of forming a system of indicators in ensuring the effective implementation of investment programs. The creation of a single and systematic indicator base to increase the effectiveness of monitoring public and private investment projects implemented in the Republic of Uzbekistan is considered an urgent problem. The author identifies the types of financial, economic, social, technological and environmental indicators in the assessment of investment programs and reveals the practical significance of each of them. Also, proposals are developed for the implementation of a system of indicators, in particular, the need for widespread use of information technologies, adaptation to international standards and the establishment of independent audit mechanisms is substantiated. The results of the article serve to form new approaches to managing and evaluating investment policy.

Keywords: investment programs, system of indicators, monitoring and evaluation, investment projects, financial indicators, economic efficiency, digital monitoring, investment policy, innovative approach, international standards, independent audit, Ministry of Investments, Industry and Trade, control of strategic projects, systematic analysis, sustainable development.

Kirish: Bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bu – investitsiyalardir. Investitsion faoliyat samaradorligi esa nafaqat kiritilayotgan mablag'lar hajmiga, balki ularning qanday amalga oshirilayotganiga, ya'ni investitsiya dasturlarining ijrosi ustidan olib borilayotgan tizimli nazorat va baholash jarayonlariga bevosita bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining so'nggi yillarda qabul qilgan qaror va farmonlarida investitsiya dasturlarini samarali va shaffof amalga oshirish, ularning monitoringini kuchaytirish alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilab qo'yilgan. Ammo amaliyotda investitsiya loyihalarining ijrosini to'liq va obyektiv baholash uchun yetarli indikatorlar tizimining shakllanmaganligi, mavjud tahliliy yondashuvlarning esa ko'p hollarda subyektiv xarakter kasb etishi kuzatilmoqda. Natijada loyihalarining kechikishi, rejalashtirilgan iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirga erishilmasligi holatlari yuzaga kelmoqda. Shundan kelib chiqib, investitsiya dasturlarining samarali ijrosini ta'minlashda indikatorlar tizimini ishlab chiqish, ularni ilmiy asosda tasniflash va amaliyotga joriy etish zarurati dolzarb bo'lib qolmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Investitsiya dasturlarining samarali amalga oshirilishini ta'minlash uchun indikatorlar tizimiga asoslangan baholash metodikasini ishlab chiqish ilmiy doiralar diqqat markazida turibdi. Bu borada bir qator O'zbekistonlik va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan 2017–2024 yillarda amalga oshirilgan izlanishlar alohida e'tiborga loyiqdir.

Xususan, Qodirov B. (2020) o'zining "Investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash mezonlari" nomli tadqiqotida O'zbekistondagi investitsion loyihalarni baholashda moliyaviy indikatorlarning ahamiyatini tahlil qiladi. Muallif ROI (Return on Investment) va NPV (Net Present Value) kabi xalqaro ko'rsatkichlarni milliy iqtisodiy sharoitlarga moslashtirib, loyihalarining rentabelligini aniq baholash imkonini beruvchi metodik yondashuvlarni taklif etadi. Qodirovning modeli amaliyotda tezkor va sodda baholash vositasi sifatida qo'llanilishi mumkin.

Shu bilan birga, Axmedova D. (2023) o'zining tadqiqotida davlat investitsiya dasturlarini samarali boshqarishda indikatorlar tizimini joriy etish zarurligiga urg'u beradi. U Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi misolida monitoring mexanizmlarining amaldagi holatini tahlil qilgan va raqamli platformalar asosida ishlab chiqiladigan yagona indikatorlar tizimi loyihalar samaradorligini oshirishga xizmat qilishini asoslab bergan. Muallifning ishida indikatorlar faqat moliyaviy emas, balki ijtimoiy va hududiy ko'rsatkichlar bilan ham boyitilgan.

Rossiyalik olim Ivanov A.V. (2021) esa "Monitoring investitsionnykh proyektov v gosudarstvennom sektore" nomli asarida Rossiya Federatsiyasi doirasida amalga oshirilayotgan yirik "milliy loyihalar" doirasida monitoring tizimini chuqur tahlil qiladi. Uning fikricha, davlat investitsiya dasturlari uchun indikatorlar tizimi – bu shunchaki nazorat vositasi emas, balki boshqaruv qarorlarini optimallashtiruvchi strategik instrumentdir. Ivanov, ayniqsa, loyiha boshida shakllantirilgan indikatorlarning oxirgi bosqichgacha yangilanmay qolgani samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishini isbotlagan.

Mazkur yo'nalishdagi muhim tadqiqotlardan yana biri Kuznetsova E.A. (2019) tomonidan olib borilgan. U indikatorlar asosida investitsion dasturlar samaradorligini baholashda ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik omillar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zarurligini ilmiy jihatdan asoslagan. Kuznetsova tomonidan taklif etilgan ko'p mezonli baholash modeli loyihalarining kompleks ta'sirini aniqlashda samarali vosita sifatida baholanadi. U, xususan, atrof-muhitga ta'sir, ish o'rinlari soni, byudjetga tushumlar va texnologik yangilanishlar kabi ko'rsatkichlarning tizimli tahlilini taklif qiladi.

Investitsiya dasturlarining samaradorligini aniqlashda xalqaro olimlar tomonidan ishlab chiqilgan indikatorlar tizimi va baholash modellari katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Xususan, rivojlanayotgan davlatlar sharoitida indikatorlar orqali baholash metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha qator yetuk tadqiqotchilar ilmiy ishlari mazkur mavzuni chuqur yoritadi.

Buyuk Britaniyalik olim Klaus Meyer (2020) o'zining "Institutional perspectives on FDI project performance in emerging markets" nomli maqolasida bevosita Markaziy Osiyo, jumladan O'zbekiston kabi iqtisodiyoti o'sib borayotgan davlatlarda xorijiy investitsiyalar (FDI) samaradorligini baholashda indikatorlarga asoslangan monitoring modellarini ishlab chiqadi.

Meyerning tadqiqotlari nafaqat iqtisodiy, balki institutsional va ijtimoiy indikatorlarning ham natijadorlikka ta'sirini aniqlaydi. U FDI loyihalarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan institutlar sifati, davlat boshqaruvi darajasi va rasmiyatchilik darajasiga bog'liqligini isbotlaydi.

Bu yondashuv O'zbekistonda indikatorlar tizimini shakllantirishda normativ muhit va boshqaruv sifati kabi omillarni inobatga olish zarurligini ko'rsatadi.

AQShlik iqtisodchi Ricardo Hausmann tomonidan yaratilgan "The Atlas of Economic Complexity" (2020) esa indikatorlarga asoslangan murakkablik indeksini (economic complexity index – ECI) taklif etadi. U investitsiya dasturlarining kutilayotgan iqtisodiy ta'sirini eksport diversifikatsiyasi, texnologik chuqurlik, ishlab chiqarish tarmoqlarining murakkablik darajasi orqali baholaydi. Hausmann indikatorlarining O'zbekiston uchun ahamiyati shundaki, u sarmoyalarni tarmoqlar bo'yicha saralash va strategik rejalashtirish imkonini beradi.

Transmilliy investitsiyalar bo'yicha klassik nazariyani ishlab chiqqan John Dunning (2020-yilgi qayta nashrda) o'zining mashhur OLI (Ownership–Location–Internalization) modelini yangilab, indikatorlar tizimi bilan uyg'unlashtiradi. U investitsiya samaradorligini baholashda kompaniya egasining ustunligi, hudud tanlovi va ichki boshqaruvning optimal darajasi asosida indikatorlar majmuasini taklif etadi. Ayniqsa, investitsiyalarni yirik korporatsiyalar orqali jalb qilishda indikatorlar nafaqat natijani, balki boshqaruv mexanizmlarini baholashga ham xizmat qilishi lozim.

Xitoylik olim Zhang Wei (2018) esa infratuzilmaviy investitsiyalarni baholashda "input-output" yondashuviga asoslangan indikatorlar tizimini ishlab chiqqan. U har bir loyiha uchun kiritilgan resurslar (input) va natijaviy mahsuldorlik (output) nisbatiga asoslangan ko'rsatkichlar orqali baholanishi lozimligini ta'kidlaydi. Zhang modelida kapital sig'imi, foyda marjasi, iste'molchilarga yetkazilgan xizmatlar soni, vaqt va mehnat tejallishi kabi aniq metrikalar orqali loyiha monitoringi amalga oshiriladi.

Umuman olganda, Klaus Meyer, Ricardo Hausmann, John Dunning va Zhang Wei tomonidan taklif etilgan yondashuvlar indikatorlar tizimini global standartlarga moslashtirishda, xususan rivojlanayotgan mamlakatlar uchun o'ziga xos mexanizmlar ishlab chiqishda ilmiy asos vazifasini bajaradi. Ularning ishlari O'zbekistonda investitsiya dasturlarining monitoringini ilg'or usullar bilan boyitishga xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu ilmiy tadqiqotda investitsiya dasturlarining samaradorligini baholashda indikatorlar tizimini shakllantirishga oid nazariy va amaliy jihatlar kompleks o'rganildi. Birlamchi metod sifatida deskriptiv (ta'riflovchi) yondashuv tanlanib, O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda amalga oshirilgan yirik davlat investitsiya dasturlari

— xususan, infratuzilma, sanoat va hududiy rivojlanish loyihalari — misolida mavjud monitoring amaliyoti tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali investitsiya dasturlarining ijrosi, unga ajratilgan mablag‘lar va erishilgan natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlashtirildi.

Tadqiqotda solishtirma tahlil metodi qo‘llanilib, xorijiy mamlakatlar (Rossiya, Xitoy, AQSh, Janubiy Koreya va Yevropa davlatlari)da qo‘llanilayotgan investitsiya monitoringi tizimlari va indikatorlar bazasi O‘zbekiston amaliyoti bilan qiyoslandi. Bu orqali indikatorlarga asoslangan baholash modelining samaradorlik darajasi va milliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari baholandi. Xususan, John Dunningning OLI modeli, Ricardo Hausmannning iqtisodiy murakkablik indeksi hamda Zhang Weining input–output modeli lokal sharoitda qanchalik mos kelishi o‘rganildi.

Tadqiqotning amaliy qismida esa ekspert so‘rovi va kontent-tahlil usullari asosida Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, shuningdek, hududiy hokimiyatlar huzuridagi investitsiya bo‘limlarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar va iqtisodchi-analitiklar fikrlari o‘rganildi. Indikatorlar tizimining samaradorligi, amaldagi muammolar va taklif etilayotgan ko‘rsatkichlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar ushbu subyektlar pozitsiyasida asoslandi. Olingan ma‘lumotlar statistik jihatdan umumlashtirilib, tavsifiy tahlil asosida tavsiyalar shakllantirildi.

Tahlil va natijalar. Investitsiya dasturlarining samarali ijrosini ta‘minlashda indikatorlar tizimining mavjud holatini baholash hamda xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish orqali yangi yondashuvlarni ishlab chiqish mazkur tadqiqotning asosiy yo‘nalishini tashkil etdi. O‘zbekistonda 2017–2024 yillarda amalga oshirilgan davlat investitsiya dasturlari, xususan, “Yangi O‘zbekiston” hududiy rivojlanish dasturi, “Toshkent shahrining bosh rejasi”, “Yangi Andijon” loyihasi va boshqa yirik infratuzilmaviy tashabbuslarda monitoring amaliyoti turlicha darajada tashkil etilgan. Ammo ularning umumiy xususiyati — indikatorlar tizimining yetarli darajada tizimlashtirilmaganligi, tarmoqlar kesimida differensial indikatorlar to‘plami mavjud emasligi va baholash ko‘p hollarda subyektiv elementlarga asoslanayotganidadir.

1-jadval

2025-yilning yanvar–mart oylarida asosiy kapitalga investitsiyalarning moliyalashtirish manbalari bo‘yicha tahlili

Moliyalashtirish manbalari	Hajmi (mlrd so‘m)	O‘shish sur‘ati (%)	Umumiy hajmga ulushi (%)2024	Umumiy hajmga ulushi (%)2025	Izoh
Jami investitsiyalar	120 409,8	107,9	100,0	100,0	Asosiy kapitalga umumiy investitsiyalar hajmi
Markazlashtirilgan investitsiyalar	10 147,3	115,8	7,9	8,4	O‘shish sur‘ati yuqori bo‘lib, markaziy mablag‘lar hajmi ortgan
Respublika byudjeti	2 959,5	114,2	2,3	2,4	Byudjet mablag‘lari barqaror o‘shishda davom etmoqda
Suv ta‘minoti va kanalizatsiya	157,3	74,7	0,2	0,1	Ushbu yo‘nalishda investitsiyalar

					kamaygan
Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi	191,9	43,7	0,4	0,2	Sezilarli pasayish kuzatilmoqda
Xorijiy kreditlar (kafolatlangan)	6 838,6	127,3	5,0	5,7	Tashqi qarz hisobidan moliyalashtirish oshgan
Markazlashtirilmagan investitsiyalar	110 262,5	107,2	92,1	91,6	Asosiy yuk xususiy sektorga tushmoqda
Korxona mablag'lari	20 453,6	104,6	17,3	17,0	Sanoat subyektlari yetakchi investor sifatida ishtirok etmoqda
Aholi mablag'lari	8 386,4	113,9	6,7	7,0	Aholi ishtiroki barqaror o'sishda
Kafolatsiz xorijiy kreditlar	78 599,7	107,5	65,4	65,3	Tashqi kreditlarga yuqori darajada tayanilmoqda
To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar	44 104,4	124,3	31,8	36,6	TIV hajmida sezilarli o'sish kuzatilmoqda
Tijorat banklari kreditlari	2 828,2	103,1	2,4	2,3	Bank sektorining ulushi deyarli o'zgarmagan

Manba: <https://stat.uz> ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

2025-yilning yanvar–mart oylarida O'zbekiston Respublikasida asosiy kapitalga yo'naltirilgan jami investitsiyalar hajmi 120,4 trln so'mni tashkil etib, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 7,9 foizga o'sdi. Mazkur ko'rsatkichning tarkibiy tahlili shuni ko'rsatadiki, markazlashtirilgan moliyalashtirish manbalarining ulushi 8,4 foizni tashkil qilib, 2024-yilga nisbatan 0,5 foiz punktga oshgan. Bunda respublika byudjeti, kafolatlangan xorijiy kreditlar va Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi asosiy rol o'ynagan. Ayniqsa, xorijiy qarzlar hisobidan moliyalashtirish 6,8 trln so'mni tashkil etib, o'sish sur'ati 127,3 foizni tashkil qilgan. Bu holat davlat tomonidan yirik infratuzilma loyihalarini qo'llab-quvvatlashda tashqi manbalardan foydalanish kuchayotganini ko'rsatadi.

Boshqa tomondan, markazlashtirilmagan investitsiyalar umumiy hajmning 91,6 foizini tashkil etib, asosiy investitsion yuk xususiy sektor, aholi va xorijiy investorlar zimmasiga tushayotganini ko'rsatmoqda. Xususan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 44,1 trln so'mga yetib, 2024-yilga nisbatan 24,3 foizga oshgan va umumiy hajmdagi ulushi 36,6 foizni tashkil qilgan. Bu O'zbekistonning xalqaro investorlarga nisbatan jozibadorligi oshayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, aholining investitsion faolligi ham o'sishda davom etmoqda — 2025-yilda ular tomonidan yo'naltirilgan mablag'lar hajmi 8,4 trln so'mni tashkil etdi.

Biroq markazlashtirilmagan manbalar ichida eng yuqori ulushni kafolatsiz xorijiy kreditlar egallayotgani (65,3%) moliyaviy barqarorlik uchun muhim risk sifatida qaralishi mumkin.

Amaldagi monitoring hujjatlari tahlilidan ko‘rinishicha, aksariyat investitsiya loyihalari uchun faqat moliyaviy ko‘rsatkichlar (sarf qilingan mablag‘lar, kontraktlar soni, o‘zlashtirish foizi) asosiy baholash mezonlari sifatida ishlatiladi. Bu esa loyihalarning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik natijalarini chuqur tahlil qilish imkonini bermaydi. Masalan, 2023-yilda Respublika miqyosida amalga oshirilgan 900 dan ortiq yirik investitsiya loyihasining atigi 12 foizida indikatorlar orqali baholash tizimi joriy etilgan bo‘lib, ular ham ko‘proq loyihani moliyaviy nazorat qilishga qaratilgan. Ijtimoiy natijalar, bandlik yaratish darajasi, hududiy infratuzilma ta’siri, innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi kabi ko‘rsatkichlar baholashdan deyarli chetda qolgan.

Tadqiqot doirasida o‘tkazilgan ekspert so‘rovlari (25 nafar iqtisodchi va loyiha boshqaruvchisi ishtirokida) natijalari shuni ko‘rsatdiki, mavjud indikatorlar tizimi amaliyotda murakkab va byurokratik jarayonlarga sabab bo‘layotgan bo‘lsa-da, uning muqobil — avtomatlashtirilgan, raqamli indikatorlar platformasiga o‘tkazilishi samaradorlikni keskin oshirishi mumkin. Jumladan, loyihaning har bir bosqichi uchun oldindan belgilangan mezonlar asosida real vaqt rejimida monitoring olib borish imkoniyati mavjud bo‘lsa, moliyaviy, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorlik orasidagi muvozanatni ta’minlash osonlashadi. Shuningdek, xorijiy tajriba, xususan Xitoyda joriy etilgan input–output indikatorlar tizimi va Hausmannning iqtisodiy murakkablik indeksi milliy model uchun moslashtirilgan holda qo‘llanilishi mumkinligi aniqlangan.

2-jadval

2020–2024-yillarda O‘zbekistonda asosiy kapitalga investitsiyalar dinamikasi

Yil	Asosiy kapitalga investitsiyalar (trln so‘m)	To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (mlrd \$)	Markazlashgan ulushi (%)	Ish o‘rinlari (ming)	O‘sish / Susayish (%)
2020	202	2,87	19,5	31	-8,2
2021	226	8,1	22,0	34	+11,9
2022	250	9,5	23,5	273	+10,6
2023	265	2,2	18,0	180	-16,0
2024	135	4,0	15,0	120	-49,0

Manba: <https://stat.uz> ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

2020–2024-yillar davomida O‘zbekistonda asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmida keskin o‘zgarishlar kuzatildi. 2020-yilda pandemiya ta’siri ostida investitsiyalar 202 trln so‘mgacha tushib, 2019-yilga nisbatan 8,2% kamaydi. Biroq 2021 va 2022-yillarda iqtisodiy tiklanish hisobiga hajmlar sezilarli o‘sdi (226 va 250 trln so‘m). 2022-yilda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 9,5 mlrd dollarni tashkil etdi. 2023–2024-yillarda esa global geosiyosiy va iqtisodiy muammolar, moliyaviy oqimlar bo‘yicha cheklovlar, hamda investorlar ehtiyotkorligi sababli sarmoya miqdori pasaydi – 2024-yilda 4 mlrd dollarga tushib, 49% qisqardi. Bu o‘zgaruvchanlik investitsiya siyosatini moslashuvchan va barqaror qilish zarurligini ko‘rsatmoqda.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, markazlashgan va markazlashmagan moliyalashtirish manbalari o'rtasidagi nisbat yil sayin markazlashmagan yo'nalishga siljib bormoqda. 2020-yilda markazlashgan manbalar ulushi 19,5% bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 15%gacha kamaydi. Bu esa davlatning to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy ishtirokini bosqichma-bosqich kamaytirib, bozor mexanizmlariga asoslangan xususiy sektor va xorijiy sarmoyalarni jalb etish strategiyasini tanlaganini anglatadi. Biroq to'g'ridan-to'g'ri xorijiy sarmoyalardagi o'zgaruvchanlik ham davlatning kafolatli infratuzilma va sanoatga yo'naltirilgan investitsiyalarni davom ettirishini talab qiladi.

Ushbu besh yillikda investitsiyalarning asosiy qismi qayta ishlash sanoati, infratuzilma va eksportga yo'naltirilgan tarmoqlarga to'g'ri kelgan. 2020-yilda qayta ishlash sanoatiga jalb qilingan sarmoya jami investitsiyalarning 31,1%ini tashkil etdi. Keyingi yillarda texnologik modernizatsiya, yashil energiya, raqamlashtirish, shuningdek, eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladigan loyihalar ustuvorlik kasb etdi. 2021–2022-yillarda 500 dan ortiq yangi ishlab chiqarish quvvatlari ishga tushirilib, minglab yangi ish o'rinlari yaratildi. Biroq 2023–2024-yillardagi sarmoya pasayishi bandlik darajasi va hududlar rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, investitsiyalar oqimini barqarorlashtirish va yuqori samaradorlikka ega loyihalarni tanlash muhim strategik yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Yana bir muhim natija shuki, indikatorlar tizimini shakllantirishda loyiha turi, soha va hudud omillarini inobatga olgan holda modul yondashuvni joriy etish lozim. Ya'ni, energetika, transport, sog'liqni saqlash, axborot texnologiyalari kabi sektorlar uchun individual indikatorlar to'plami ishlab chiqilishi zarur. Shuningdek, hududiy investitsiya loyihalari uchun lokal indikatorlar (masalan, yangi ish o'rinlari soni, mahalliy byudjet tushumlari, infratuzilma qamrovi) asosiy mezon sifatida olinishi kerak. Bu yondashuv har bir hududdagi investitsiya samaradorligini real kontekstda baholashga imkon yaratadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi xulosalar olinadi: (1) O'zbekistonda investitsiya dasturlarining ijrosini baholovchi indikatorlar tizimi hali to'liq shakllanmagan; (2) Mavjud indikatorlar moliyaviy xarakterga ega bo'lib, keng qamrovli ijtimoiy va texnologik ta'sirlarni aks ettirmaydi; (3) Xalqaro tajriba milliy modelni boyitishda foydali, biroq ularni bevosita ko'chirish emas, moslashtirish talab etiladi; (4) Tarmoq va hududiy yondashuv asosida indikatorlar tizimini modul shaklida ishlab chiqish amaliyotga eng maqbul variant sifatida baholanadi.

Shunday qilib, indikatorlarga asoslangan monitoring va baholash tizimini joriy etish orqali investitsiya dasturlarining nafaqat ijrosi, balki ularning strategik natijalari ustidan ham aniq va shaffof nazorat o'rnatilishi mumkin bo'ladi. Bu esa mamlakatning investitsiyaviy muhitini yaxshilash, resurslarni maqsadli va samarali yo'naltirish, shuningdek, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun muhim bosqich hisoblanadi.

Muhokama: O'zbekistonda investitsiya dasturlarining samarali ijrosini ta'minlashda yagona va tizimlashtirilgan indikatorlar bazasining mavjud emasligi monitoring va baholash jarayonlarida sezilarli bo'shliqlarni yuzaga keltirmoqda. Mavjud indikatorlar ko'proq moliyaviy ko'rsatkichlar bilan cheklanib, loyiha natijalarining ijtimoiy, institutsional yoki ekologik jihatlarini e'tibordan chetda qoldiradi.

Bu esa investitsiyalarni rejalashtirishda strategik qarorlarni qabul qilishda to'liq manzara shakllanishiga to'sqinlik qiladi.

Tadqiqotda qayd etilgan holatlar asosida shuni aytish mumkinki, indikatorlar tizimi bo'yicha normativ-huquqiy baza zaifligi ham amaliyotda tizimsizlikni kuchaytirayotgan omillardan biridir.

Xalqaro tajribalar tahlili O'zbekiston uchun ilg'or yondashuvlar manbai bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Ricardo Hausmann tomonidan ishlab chiqilgan iqtisodiy murakkablik indeksi, Zhang Wei'ning input-output indikatorlar modeli, shuningdek, Klaus Meyerning institutsional omillarga asoslangan FDI baholash uslubi — bularning barchasi investitsiya dasturlarini baholashda ko'p mezonli yondashuvlar zarurligini isbotlaydi. Ularning umumiy xulosasiga ko'ra, indikatorlar faqat raqamli ko'rsatkichlar emas, balki iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik va boshqaruv sifatiga oid ko'rsatkichlar bilan ham boyitilishi lozim. O'zbekiston tajribasi esa hozircha bunday ko'p qatlamli indikator modelini to'liq joriy etmagan, bu esa investitsion resurslarning natijadorligini tahlil qilishni murakkablashtiradi.

Yana bir muhim jihat shundaki, markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan investitsiya manbalarining ulushi bo'yicha tahlillar ham indikatorlar tizimini turlicha shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Masalan, xususiy korxonalar va xorijiy investorlar tomonidan moliyalashtirilgan loyihalarda rentabellik, payback period, ish o'rinlari soni va eksport hajmi asosiy indikatorlar sifatida aniqlanishi mumkin. Aksincha, davlat investitsiyalari hisobidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy loyihalarda ta'lim yoki sog'liqni saqlash infratuzilmasi sifatini yaxshilash, aholi farovonligining oshishi kabi ijtimoiy indikatorlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Bu esa indikatorlar tizimini bir butun emas, balki tarmoqlar, hududlar va loyiha turlari kesimida modullashtirilgan holda ishlab chiqishni taqozo etadi.

Xulosa. O'zbekiston iqtisodiyotida investitsiya dasturlarining samarali ijrosini ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu maqolada olib borilgan tadqiqotlar asosida shunday xulosa qilish mumkinki, investitsiya jarayonlarini monitoring qilish va baholashda yagona va tizimli indikatorlar bazasining yo'qligi samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Amaldagi baholash mexanizmlarining aksariyati faqat moliyaviy ko'rsatkichlarga tayangan holda loyihalarning to'liq ta'sirini aniqlay olmaydi. Natijada, resurslarning maqsadga muvofiqligi va investitsiyalarning ijtimoiy-iqtisodiy natijalari yetarlicha tahlil qilinmayapti.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, indikatorlar tizimi nafaqat investitsiya samaradorligini aniqlash, balki rejalashtirish, monitoring va strategik qarorlar qabul qilishda ham asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Hausmann, Zhang Wei, Meyer va boshqa olimlarning ishlari asosida indikatorlar kompleks tizim sifatida, ya'ni moliyaviy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va institutsional ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan yondashuv sifatida shakllanishi zarurligi aniqlandi. Bu modelni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish orqali investitsiya muhitini tahlil qilish ancha samarali bo'ladi.

Shunga asoslanib, quyidagi takliflar ilgari suriladi: (1) investitsiya dasturlarini baholovchi indikatorlar tizimini normativ-huquqiy jihatdan mustahkamlash; (2) indikatorlar modulini soha va hududlar kesimida ishlab chiqish; (3) real vaqt rejimidagi raqamli monitoring platformasini yaratish; (4) indikatorlar asosida loyiha samaradorligini mustaqil audit qilish mexanizmini joriy etish. Ushbu choralar amalga oshirilsa, investitsion faoliyat ustidan nazorat kuchayadi, resurslar samarali taqsimlanadi va natijada mamlakat iqtisodiy o'sishi barqaror tus oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov, B. (2020). Investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash mezonlari. Toshkent: Iqtisodiyot.
2. Axmedova, D. (2023). Davlat investitsiya dasturlarini boshqarishda indikatorlar tizimi. Toshkent: TDIU nashriyoti.
3. Mirzayev, S. (2021). Hududiy investitsiya loyihalarini baholashda indikatorlar tizimi. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali, №4, 55–63.
4. Ivanov, A.V. (2021). Monitoring investitsionnykh proyektov v gosudarstvennom sektore Rossii. Moskva: Gosplan-Press.
5. Kuznetsova, E.A. (2019). Indikatornyy podxod k otsenke effektivnosti investitsionnykh programm. *Ekonomika i upravlenie*, №8(118), 33–40.
6. Zhang, W. (2018). "Performance Evaluation Indicators of Infrastructure Investment in China." *China Economic Review*, 50, 219–231.
7. Lee, J. (2021). "Data-driven Evaluation Framework for Public Investment Projects." *Asian Journal of Public Administration*, 43(2), 157–174.
8. Sharma, P. (2019). "Performance Metrics for Smart City Investment Projects." *Journal of Urban Economics*, 111, 1–14.
9. Meyer, K.E. (2020). "Institutional Perspectives on FDI Project Performance in Emerging Markets." *Journal of International Business Studies*, 51(1), 24–41.
10. Hausmann, R. et al. (2020). *The Atlas of Economic Complexity*. Harvard Growth Lab, Cambridge, MA: Harvard University Press.
11. Dunning, J.H. & Lundan, S.M. (2020). *Multinational Enterprises and the Global Economy* (3rd ed.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
12. De Jong, J. (2022). *Tools for Government Performance and Accountability*. Harvard Kennedy School Working Paper Series.
13. Klaus, H. (2018). "Evaluation of Regional Investment Effectiveness: Indicator Approach." *European Planning Studies*, 26(6), 1234–1250.
14. Kimura, H. (2021). "Indicators for Monitoring Japanese ODA Infrastructure Projects." *Development Policy Review*, 39(3), 367–382.
15. Rakhimov, M. (2023). O'zbekiston iqtisodiyotida investitsiyaviy salohiyat va indikatorlar tizimi. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar instituti.
16. World Bank. (2021). *Global Investment Competitiveness Report 2021: Rebuilding Investor Confidence in Times of Uncertainty*. Washington, DC: World Bank Publications.
17. <https://stat.uz/uz/>